

ПЕРШЕ ПОКОЛІННЯ РОЗВИТКУ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ В СВІТІ

Ключові слова: дистанційна освіта, історія дистанційної освіти, “покоління дистанційної освіти”, кореспондентські школи, Відкритий університет, освітнє телебачення.

Keywords: distance education, history of distance education, stages of distance education, correspondent schools, the Open university, educational television.

У статті представлена періодизація розвитку дистанційної освіти в світі. Детально розглянуто перше «покоління» розвитку дистанційної освіти в західних країнах. Розкрито вплив нових технологій на еволюцію розвитку дистанційної освіти. Стаття висвітлює передумови створення Відкритого університету Великобританії, відкриття якого стало початком другого «покоління» дистанційної освіти. Зроблено висновок про те, що перехід від одного етапу розвитку дистанційної освіти до іншого зумовлений поступовими якісними змінами в освіті в поєднанні з кількісними змінами інформаційних технологій.

В статье представлена периодизация развития дистанционного образования в мире. Детально рассмотрены первое «поколение» развития дистанционного образования в западных странах. Раскрыто влияние новых технологий на эволюцию развития дистанционного образования. Статья освещает предпосылки создания Открытого университета Великобритании, открытие которого стало началом второго «поколения» дистанционного образования. Сделан вывод о том, что переход от одного этапа развития дистанционного образования к другому обусловлен постепенными качественными изменениями в образовании в сочетании с количественными изменениями информационных технологий.

The article is devoted to historical analysis of the first “generation” of distance education. The periodization of distance education development is introduced. The first generation of distance education is analyzed. The article

determines, that the first generation of distance education started in 1840, when I. Pitman established distance courses in London. It's defined, that the first possibility of getting higher education at the distance was realized in the University of London. The impact of railway growth on spreading education by correspondence is described. Distance education is determined to develop through creation of both the first private correspondent schools and distance departments in classical universities. The UNESCO's attitude to the use of distance education is highlighted. The didactics features of correspondent schools are given. The article sets out the impact of new technologies on the evolution of distance education development. The article highlights the preconditions of the Open University of Great Britain creation, the opening of which was the beginning of the second "generations" of distance education. The conclusion is drawn that the transfer from one stage of distance education to another is caused by gradual qualitative changes in education coupled with quantitative changes in information technologies.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремими аспектами розвитку «поколінь» дистанційної освіти займалися українські та закордонні вчені Андрєєв О.О., Густир О.В., Калюжна Т.М., Овсянніков В.І., Спіцин В.А. Проблема впливу розвитку нових технологій на методи дистанційної освіти вивчалась Малярчук О.В., Попко І.А., Фарнсом Н.С. (Farnes N. C.), Саєтлером П. (Saettler P.). Однак у педагогічній літературі недостатньо розробленою залишається проблема вивчення першого «покоління» дистанційної освіти.

Постановка проблеми у загальному вигляді... В умовах ринкової економіки в Україні гостро постає проблема, пов'язана з: необхідністю швидкої підготовки висококваліфікованого робітника, якій здатний адаптуватись до мінливих умов роботи; браком часу, пов'язаним з необхідністю годування родини. Вирішенням цієї проблеми є використання дистанційного навчання, яке надає можливість швидко оновлювати свої знання, які вибираються зі світових освітніх ресурсів. Завдяки дистанційному навчанню розширюється аудиторія викладача, незважаючи на адміністративні та географічні кордони,

з'являється можливість використання широкого спектру форм, методів та засобів навчання. На сьогодні невирішеною залишається проблема вивчення закордонного досвіду впровадження дистанційної освіти, елементи якої можуть бути використані в системі дистанційної освіти України.

Метою статті є виявлення та аналіз особливостей розвитку першого «покоління» дистанційного навчання в університетах світу.

Актуальність. Протягом останніх років у системі вищої освіти України проводиться робота по впровадженню в практику принципів і технологій дистанційного навчання, режимів віддаленого і гнучкого навчання на відстані, територіальному розподілу і експансії освітніх послуг. На цьому тлі, цікавою є історія виникнення дистанційної освіти, процес її становлення і розвитку в світі. Особливої уваги заслуговує перший етап еволюції дистанційної освіти, оскільки значний досвід, що накопичено закордонними освітянами, може бути використаний в українських умовах.

Виклад основного матеріалу... Дистанційна освіта є перспективною формою здобуття освіти, яка активно розвивається в останні десятиріччя. Досягнуті в процесі розвитку дистанційної освіти успіхи належать до декількох «поколінь» [1]. Учені Д. Гаррісон (1985) і С. Ніппер (1989) першими використовували термін «покоління» для позначення трьох стадій розвитку дистанційної освіти. Методи дистанційної освіти змінювались з появою нових технологій і, виходячи з цього, можна виділили три покоління її розвитку: 1) виникнення – друга третина XIX ст. – кінець 60-х рр. XX ст.; 2) становлення – кінець 60-х рр. XX ст. – середина 80-х рр. XX ст.; 3) розвиток – середина 80-х рр. XX ст. – по теперішній час. Поява «поколінь» дистанційної освіти пов'язана з технічним прогресом засобів комунікації, виникненням нових технологій, що впливають на форми та методи навчання та демократизацією освіти.

Опис першого покоління дистанційної освіти було дано головою Європейської ради дистанційної освіти Н. Фарнсом. «Це покоління, – писав він, – приватних освітніх закладів, які виникли на основі курсів «з переписки», приватних кореспондентських шкіл, які були створені з приватної ініціативи

засновників або адміністрації зовнішніх відділень університетів та коледжів» [2].

Засобом дистанційної освіти «першого покоління» був друкований або написаний від руки матеріал. Рукописи використовувалися впродовж багатьох століть. Поява друкарства зробила можливим випуск недорогих підручників, а поява марки у 1840 р. підштовхнула Ісаака Пітмана, винахідника одного з методів стенографії, поширити його метод дистанційно. У 1840 р. І. Пітман створив курси кореспондентського навчання у Лондоні для того, щоб, за допомогою листування, навчити методу стенографії, отже, це було першою спробою запровадити дистанційне навчання. Завдання курсу були досить простими: учні повинні були стенографувати невеличкі вірші з Біблії та відсилати їх назад для корекції та контролю. Для організованого навчання в 1843 р. було створено безкоштовне товариство кореспондентського навчання стенографії, де могли навчатися всі бажаючі [3, с. 15]. Він розробив й інші засоби навчання, наприклад, в бухгалтерії для британських торговців. Ім'я І. Пітмана сьогодні носить одна з потужних видавничих груп, яка займається дистанційним навчанням у світі [4, с. 276]. Таким чином, саме у Великобританії з'явився перший досвід використання дистанційної освіти «першого покоління».

У 1856 р. Ч. Тусен, викладач французької мови Берлінського університету, та Г. Ланченштейдт, член Берлінського суспільства сучасних мов, створили інститут в Берліні, заснований на кореспондентській формі навчання іноземним мовам. При цьому слід зазначити, що у 1850 р. в Росії був створений інститут заочного навчання [5].

Вперше можливість отримувати вищу освіту на відстані була реалізована в 1858 р. у Лондонському університеті [5], коли всім бажаючим було дозволено складання іспитів для отримання академічних ступенів бакалавра та магістра всіх спеціальностей (окрім медицини), незалежно від способу набуття знань, включаючи навчання за листуванням або ж самонавчання. Цей дозвіл тривав до 1950 р., коли були введені деякі обмеження для інженерних спеціальностей та

фармацевтики [6]. До 1870 р. Лондонський університет мав свої традиції щодо надання допомоги студентам при навчанні, використовуючи можливості пошти. В університеті велися професійні курси та курси з підготовки до вступних іспитів до університету.

У 1877 р. найстаріший Шотландський університет Святого Андрія запропонував програму кореспондентського навчання для жінок на звання ліценціата мистецтв, яка діяла протягом 55 років. За цією програмою навчалися жінки в усьому світі, навіть у Палестині, Кенії та Китаї.

Бурхливе зростання залізниць у Північній Америці стимулювало поширення навчання за листуванням у США і Канаді. Першим відкрив таку програму навчання Університет Штату Іллінойс у 1874 р. У 1889 р. університетську освіту за листуванням запропонував Університет Квін в канадському штаті Онтаріо (м. Кінгстон). У 1891 р. окремі академічні курси за листуванням почав пропонувати Чиказький університет.

Дистанційна освіта розвивалась, як через появу приватних кореспондентських шкіл, так і через розвиток підрозділів дистанційного навчання в класичних університетах.

Серед найбільш відомих приватних кореспондентських шкіл другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. слід виділити заклади додаткової освіти, які пропонували в першу чергу короткострокові професійно-технічні курси підвищення кваліфікації (навчання техніці стенографії, бухгалтерський облік, переклад, обладнання для забезпечення безпеки та ін.) та різні курси передекзаменаційної підготовки. Наприклад, Коледж Скеррі (Skerry's College) в Единбурзі готував кандидатів до іспитів Громадянської служби, Університетський Кореспондентський коледж (University Correspondence College) в Кембриджі – випускників неакредитованих англійських коледжів до іспитів на ступінь бакалавра в університеті Лондона, Кореспондентський коледж (Diploma Correspondence College) в Оксфорді – до вступних іспитів до Оксфордського університету. Ці курси були першими установами дистанційної освіти [7].

Представники середнього класу, які мали можливість навчатися тільки у вільний від роботи час, надавали перевагу дистанційній формі освіти. Основними напрямками підготовки, які пропонували кореспондентські школи, були бібліотекарська справа, інженерна справа, менеджмент, економіка, математика та іноземні мови. Особливості дидактики у багатьох випадках визначала орієнтація на освітні потреби та психологічні особливості цього соціального прошарку населення. Можна визначити наступні особливості дидактики кореспондентських шкіл: основою навчального процесу в кореспондентських школах було самостійне навчання з використанням спеціальних навчально-методичних матеріалів; мала місце мінімальна кількість очних занять, до яких, з метою обґрунтування їх доцільності, ставилися особливі вимоги; донесення навчального матеріалу та спрямування на самостійне навчання викладачами здійснювалось переважно засобами асинхронної двосторонньої дидактичної комунікації [8, с.45].

Поява перших кореспондентських програм у класичних університетах, як правило, супроводжувалася їх розширенням спеціальними очними заняттями у позаурочний час в кампусах або в спеціальних літніх, недільних, вечірніх школах і класах. Таким чином, Чиказький університет у 1891 р., а Університет штату Вісконсін у 1906 р. стали моделлю сучасних бімодальних навчальних закладів.

У 1914 р. в початкових та середніх школах, в технічних училищах стала поширюватись практика організації дистанційних програм. В австралійському місті Мельбурн було організоване навчання за програмою початкової школи для дітей, які мешкали далеко від стаціонарних шкіл. Пошта також активно використовувалась в навчанні студентів педагогічного коледжу Мельбурна [8, с. 42].

Дистанційна освіта, пов'язана з розвитком нових технологій, введенням аудіовізуальних пристроїв в школах на початку ХХ ст. Перший каталог фільмів-інструкцій з'явилися у 1910 р., а в 1913 р. Томас Едісон оголосив, що, у

зв'язку з винаходом кіно, «наша шкільна система буде повністю змінена в найближчі десять років» [9, с. 68].

Незважаючи на те, що зміна не відбулася, медіа інструкції були введені в багато освітніх програм до 1920 р. у вигляді слайдів і кіно. У 1932 р., за сім років до того як телебачення було представлено світу на ярмарку в Нью-Йорку, Державний Університет штату Айова почав експериментувати з передачею навчальних курсів студентам на відстані.

У 1939 році у Франції для навчання поштою дітей, позбавлених можливості відвідувати школу, був створений Державний центр дистанційного навчання (Centre National d'Enseignement a Distance, CNED). В даний час цей центр став найбільшим учбовим закладом дистанційної освіти в Європі. У 1946 році на дистанційні форми навчання перейшов Південноафриканський університет (University of South Africa, UNISA).

Друга світова війна сповільнила появу телебачення, але світовий військовий досвід з підготовки кадрів продемонстрував потенціал використання аудіовізуальних засобів у навчальному процесі.

До середини ХХ ст. в центрі уваги урядів західних країн перебувала політична проблема рівності в отриманні середньої освіти. Її вирішення в більшості західних країн до середини 60-их рр. ХХ ст. призвело до різкого підвищення попиту на вищу освіту. Це співпало з науково-технічною революцією, що в свою чергу вимагало значної кількості фахівців різних професій. Громадський тиск, політична необхідність, віра в необмежене зростання ресурсів суспільства і в освіту, як чудовий засіб динамічного вирішення соціальних проблем, призвело до грандіозного зростання витрат на вищу освіту з боку урядів західних країн в 60-ті рр. ХХ ст. За 15–20 рр. кількість студентів та професорсько-викладацького складу університетів Західної Європи зросла в 3–4 рази.

Особливістю періоду 50-60-их рр. ХХ ст. було стрімке збільшення нетрадиційних університетів у зв'язку з розширенням програм безперервної освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки фахівців. Позиція ЮНЕСКО,

інших міжнародних організацій зводилася до того, щоб перетворення та нововведення у вищій школі направлялися в русло перетворення різноманітних теорій і концепцій безперервної освіти в реальність, перетворення жорстких, негнучких та елітарних систем вищої освіти в доступні для всіх.

В середині ХХ ст. Великобританія значно відставала в рівні розвитку вищої освіти від інших Європейських держав. На думку британського суспільства, це відставання в конкурентоспроможній боротьбі з іншими країнами було пов'язано з нестачею кваліфікованих кадрів в економічному та промисловому секторі. У 1961 р. у Великобританії була створена комісія з питань вищої освіти, яку призначив уряд з метою дати оцінку стану вищої освіти в країні і надати уряду рекомендації щодо принципів, на яких повинен базуватися її подальший розвиток. Лорд Л. Роббінс очолив комісію, і в 1963 р. була опублікована доповідь про стан вищої освіти в країні, про перспективи та план її подальшого розвитку. Доповідь комісії Л. Роббінса містила заяву, яка була принципово новою для всієї історії університетської освіти у Великій Британії – це теза про необхідність зробити вищу освіту доступною для всіх, хто відповідає вимогам щодо вступників в університет. Саме це положення викликало бурю незадоволення в суспільстві.

У рамках загальноновизнаної позиції доступності вищої освіти для широких верств населення, традиційні вищі навчальні заклади переглядають свої структури, навчальні плани і програми, форми і методи навчання. Так, з 60-их рр. у Великобританії почала створюватися мережа політехнічних коледжів з 2–3-річним терміном навчання, орієнтованих на підготовку фахівців безпосередньо для виробництва; у Франції з тією ж метою були створені університетські технологічні інститути; у ФРН – вищі професійні школи, у США і Японії значно розширено мережу дворічних коледжів. Широкого поширення набули методи навчання, які поєднують навчання в аудиторіях з роботою на виробництві (у Великобританії – «сендвіч-курси», в США – кооперовані форми навчання).

Слід зауважити, що класичні університети є вельми проблематичними для масової освіти з низки причин: вони дуже дорогі, тому що основний робочий час професорсько-викладацького складу призначений для дослідницької роботи, і якщо рахувати витрати на утримання університету та на вищу освіту в цілому, то витрати на навчання одного студента є дуже високими; вимоги до студентів є дуже високими, а головне жорсткими: студент повинен витратити весь свій час, не кажучи вже про необхідність високого рівня доуніверситетської освіти; психологічна атмосфера в таких університетах не відповідає завданням інтеграції в університетське життя та залученню до вищої освіти людей з різних прошарків суспільства з різною біографією і різним рівнем підготовки [10].

Зважаючи на перетворення в системі вищої освіти Великобританії та недоліки класичних університетів, нагальним стало питання створення альтернативних вищих навчальних закладів.

Ще в 1926 р. педагог та історик Дж. Стобарт, працюючи для ВВС, написав докладну записку, відстоюючи ідею бездротового університету. М. Янг і його колега Б. Джексон створили в 1959 р. Консультативний освітянський центр (АСЕ) – форум для обговорення освітянських проблем. На цьому форумі обговорювались прагнення молодих вчених розширити доступ до британської вищої освіти. Восени 1962 р. М. Янг написав статтю для журналу Консультативного освітянського центру «Where» під назвою «Ваша дитина в поколінні, якому не пощастило?». В статті він розглядав шляхи розширення вищої освіти. М. Янг запропонував «освіту на відстані, в якій використовуються методи кореспондентської освіти у поєднанні з радіо-і телемовленням» та створення «Відкритого університету» для підготовки людей до зовнішнього ступеня університету Лондона.

Консультативний освітянський центр вирішив піти цим шляхом, використовуючи існуючі заочні курси; пілот-проект з телевізійними лекціями вчених Кембриджу («Світанок університету»), які проходили рано вранці; запуск нового органу – Національного Віддаленого коледжу (the National Extension College). Робота Національного Віддаленого коледжу була спрямована на забезпечення дистанційного навчання осіб за 21 рік з використанням поєднання кореспондентської освіти, радіомовлення і навіть коротких літніх шкіл.

ВВС та Міністерство освіти Великобританії розпочали дискусії з приводу «ефірного коледжу», а в березні 1963 р. робоча дослідницька група Лейбористської партії під керівництвом лорда Тейлора запропонувала експеримент на радіо та телебаченні: «Ефірний університет» для дорослого населення, при якому телебачення і радіо повинні були «доставляти» викладачів додому до учня. Тодішній лідер лейбористської опозиції Г. Вільсон підтримав пропозицією створення «ефірного університету», який був би консорціумом існуючих університетів. Слід зазначити, що ця пропозиція виникла під враженням від успіхів телевізійного навчання у США.

Спочатку в урядових колах не йшла мова про незалежну та автономну установу, яка буде видавати свої дипломи. Голова лейбористської партії Великої Британії Г. Вілсон запропонував «новий освітянський фонд», який міг би поєднати багато організацій та установ для виробництва телевізійного, радіо та іншого навчального матеріалу.

Одночасно, у ході контактів між країнами колишньої антигітлерівської коаліції, британських учених зацікавив радянський досвід організації заочної освіти, яка почала складатися в Радянському Союзі у другій половині 20-их рр., коли були створені заочні відділення при педагогічному факультеті Московського державного університету та Сільськогосподарській академії ім. К.А. Тімірязєва. Згодом був заснований Інститут підвищення кваліфікації педагогів для задоволення попиту в педагогічних кадрах на зростаючому ринку вищої освіти. Перші заочні відділення радянської вищої школи зберегли багато рис кореспондентських курсів та шкіл, серед яких – відносна організаційна та економічна незалежність. З цього часу в радянській педагогіці закріпилися терміни «заочне навчання» та «заочна освіта», які використовуються і зараз в Україні для позначення цієї форми надання освітніх послуг.

В результаті вивчення радянського досвіду у Великій Британії було ухвалено рішення про формування подібної системи освіти. Уряд країни виділив на цей проект значні кошти.

В 1964 р. міністром культури була призначена Джені Лі, їй і було запропоновано зайнятися проектом «ефірного університету». Вважається, що тільки повна зацікавленість та впевненість Дж. Лі призвели до створення Відкритого університету Великої Британії, який був названий так, щоб показати його доступність за рахунок невисокої ціни і відсутності необхідності часто відвідувати аудиторні заняття. Слід зазначити, що плани уряду щодо створення Відкритого університету достатньо довго не тільки не отримували схвального відгуку з боку університетів, але і породили потік глузувань. У 1966 р., коли Г. Вілсон вже 2 роки був прем'єр-міністром, спеціальний освітянський додаток до лондонської газети «Таймз» представив ідею Г. Вілсона як найгірший приклад «нестерпної непрактичності соціалістів». Незважаючи на це, у 1967 р. Кабінет Міністрів Лейбористської партії заснував комітет з планування та розробки комплексного плану відкритого університету.

У січні 1969 р. був опублікований детально розроблений проект створення Відкритого університету. А в червні 1969 р. була видана Королівська Хартія про створення Відкритого Університету Сполученого Королівства як незалежного, існуючого на одному рівні з іншими та автономного університету, який має право присвоєння вчених ступенів.

Поява Відкритого університету Сполученого Королівства Великобританії і Північної Ірландії (ВУСК) в 1969 р. датувала початок «другого покоління» розвитку дистанційної освіти у Великобританії та в усьому світі.

Висновки

Таким чином, перехід від одного етапу розвитку дистанційної освіти до іншого зумовлений поступовими якісними змінами в освіті в поєднанні з кількісними змінами інформаційних технологій. Головним досягненням розвитку дистанційної освіти «першого покоління» було усвідомлення, що альтернативою денної форми навчання може бути самоосвіта громадян, яка направляється та контролюється вищими навчальними закладами, що принципово розширило дидактичні рамки вищої освіти. Освітня експансія сприяла збільшенню державних асигнувань у сферу освітніх послуг та стала

поштовхом до фінансування нових методів навчання, результатом чого став початок другого «покоління» дистанційної освіти.

Перспективи подальших досліджень... Аналіз наявної літератури показав, що проблематика статті вивчена недостатньо та потребує ґрунтовного вивчення.

Література

1. Калюжна Т. М. Організаційно-педагогічні умови застосування освітньо-наукового порталу в системі екстернатної підготовки фахівців у технічному університеті : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Калюжна Таїсія Миколаївна. – К., 2009. – 253 с.

2. Farnes N. C. Modes of production: Fordism and distance education / Farnes N. C. // Open learning. – 1993. – Vol. 8. – № 1. – P. 10–20.

3. Спицын В. А. Дистанционное обучение в средних специальных учебных заведениях как фактор обеспечения качества подготовки специалистов : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Спицын Виктор Алексеевич. – Волгоград, 2006. – 193 с.

4. Попко І. А. Внесок наукових відкриттів і винаходів у розвиток дистанційного навчання / І. А. Попко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 15(178). – С. 276–280.

5. Андреев А. А. К вопросу об определении понятия «дистанционное обучение» [Электронный ресурс] / А. А. Андреев // Дистанционное образование. – 1997. – № 4. – Режим доступа : http://www.e-joe.ru/sod/97/4_97/st096.html.

6. Овсянников В. И. Введение в дистанционное образование / Овсянников В. И., Густырь А. В. – М. : Альфа, 2000. – 326 с.

7. Густырь А. В. Понятие, модели и методологические принципы дистанционного образования [Электронный ресурс] / А. В. Густырь // Дистанционное образование. – 2002. – № 5. – Режим доступа до журн.: <http://academy.odoportat.ru/documents/akadem/bibl/russia/5.html>

8. Малярчук О. В. Дистанційне навчання в системі вищої гуманітарної освіти Сполучених Штатів Америки : дисс... канд. пед. наук : 13.00.01 / Малярчук Олена Валентинівна. – Житомир, 2010. – 299 с.

9. Saettler P. History of Instructional Technology / Saettler Paul. – New York : McGraw-Hill, 1968.– 399 p.

10. Либин-Левав В. А. Теория и практика дистанционного образования (Открытый университет Израиля) : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Либин-Левав Виктория Анатольевна – М., 1998. – 220 с.

References

1. Kalyuzhna T.M. (2007) *Organizational-pedagogical conditions of educational and scientific portal system application in the system of external training at a technical university*. (Doctoral dissertation). Kyiv, Ukraine
2. Farnes, N. (1993) *Modes of Production: Fordism and Distance Education*, Open Learning, Vol. 8, No. 1, pp.10-20.
3. Spysyn V.A. (2006) *Distance learning at secondary educational establishments as a factor of quality provision of specialists training*. (Doctoral dissertation). Volgograd, Russia.
4. Popko I.A. (2009) *The contribution of scientific discoveries and inventions in the development of distance education*. Visnik LNU imeni Tarasa Shevchenka. (Bulletin of LNU named after T.Shevchenko), 15(178). – p. 276–280.
5. Andreev A.A. (1997) *To the question of “distance learning” concept definition*. Distantcionnoe obrazovanie. (Distance education) Retrieved from:http://www.e-joe.ru/sod/97/4_97/st096.html.
6. Ovsyannikov V.I. & Gustyr A.V. (2000). *Introduction to Distance Education*. Moscow: Alfa, 326 p.

7. Gustyr A.V. (2002). *The concept, models and methodological principles of distance education*. Distantionnoe obrazovanie. (Distance education). Retrieved from <http://academy.odoportal.ru/documents/akadem/bibl/russia/5.html>
8. Malyarchuk A.V. (2010) *Distance Learning in the system of humanitarian higher education of the United States of America*. (Doctoral dissertation). Zhytomyr, Ukraine.
9. Saettler, P. (1968). *A history of instructional technology*. New York: McGraw Hill Book Company.
10. Lybyn-Levav V.A. (1998). *Theory and Practice of distance education (the Open University of Israel)*. (Doctoral dissertation). Moscow, Russia.

Відомості про автора: Пилаєва Тетяна Володимирівна, кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки та іноземної філології ХНЕУ ім. Кузнеця.

Адреса «Нової пошти» - Харків, від.18, просп. Гагарина, 181.